

Mo‘minova Manzura Ashur qizi

TATU Qarshi filialierkin tadqiqotchisi

mominova23.01.1993@gmail.com

[Tel:90-964-73-26](tel:90-964-73-26)

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk davlat arbobi Amir Temurning farzandlari hayoti va faoliyati haqida, xususan uning o‘g‘illarining ham, davlat rahbari hamda maorif sohasi homiysi sifatidagi faoliyatlari tarixiy manbalar va tarixiy asarlarga tayangan holatda yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy va madaniy taraqqiyot, diplomatik aloqalar, siyosiy tarqoqlik, ko‘ziga mil tortmoq, renessans.

Kirish. Amir Temur 35 yil davomida mamlakatni boshqargan. Hindiston va Xitoydan Qora dengizgacha, Orol dengizidan Fors qo‘ltig‘iga qadar g‘oyat katta hududni qamrab olgan ulkan saltanat tuzdi. Bundan tashqari, Kichik Osiyo, Suriya, Misr va Quyi Volga, Don bo‘ylari, Balxash ko‘li va Elsuvi daryosi, Shimoliy Hindistongacha bo‘lgan mamlakatlarni o‘ziga bo‘ysundirdi. Temur nafaqat Movarounnahr va Turkistonni obod qildi, balki bo‘ysundirilgan mamlakatlar shaharlarini ham qayta qurdirdi. Bag‘dod, Darband va Baylakon shaharlari shular jumlasidandir. Eng muhimi, Eron, Ozarbayjon va Iroqdagi tarqoqlik va boshboshdoqlikka barham berib, Sharq bilan G‘arbni bog‘lovchi qadimiy karvon yo‘llarini tikladi. Bu bilan nafaqat Movarounnahr, balki Uzoq va Yaqin Sharq mamlakatlarining iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga, xalqlarni bir-biri bilan yaqinlashtirishga ulkan hissa qo‘shdi.

Amir Temur Yevropaning Fransiya, Angliya va Kastiliya kabi yirik qirolliklari bilan bevosita savdo va diplomatik aloqalar o‘rnatdi. Siyosiy tarqoqlik tugatilib, markazlashgan davlatning tashkil topishi ijobiy o‘zgarishlarga olib keldi. Mo‘g‘ullarning bir yarim asr hukmronligi natijasida tanazzulga uchragan iqtisod va boshqa sohalarni tiklash uchun qulay sharoit vujudga keldi. Ayni vaqtda xo‘jalikning asosi bo‘lgan sug‘orma dehqonchilikda muayyan siljishlar ro‘y berdi. Yangi-yangi kanallar qazilib, sug‘orma dehqonchilik maydonlari kengaydi. Hunarmandchilik, ichki va tashqi savdo rivojlandi. Fan va madaniyat ravnaq topib, shaharlar obodlashdi, aholi soni ko‘paydi.

Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Sohibqiron Amir Temurning ikki qizi va to‘rt o‘g‘li bo‘lgan. Qizlardan birining ismi Og‘abegim bo‘lib, u Sulton Husaynning onasi edi. Sulton Husayn Mirzo (1380—1405) — Temuriylar imperiyasining zodagoni. Temuriylar saltanati hukmdori Amir Temurning ona tomonidan nabirasi. Sulton Husayn Amir Temur qo‘shinida ko‘zga ko‘ringan lavozimlarni egallagan va bobosining bir qancha harbiy yurishlarida hamroh bo‘lgan. Temurning vafotidan so‘ng taxt uchun urushlarda tog‘asi Shohruh Mirzo tomonidan qatl etilgan. Lekin tarixchilarning ma‘lumot berishiga ko‘ra, qizlaridan yana biri haqida ma‘lumotlar juda kam. Amir Temurning ikkinchi qizining ismi Sulton Baxt begim bo‘lganligi haqida ba‘zi ma‘lumotlar mavjud xolos. Sulton Baxt begimning onasi sohibqironning ikkinchi xotini O‘ljaoy Turkon Og‘o begim edi. U 1366 yildayoq vafot etganligi ma‘lum. Sulton Baxt begimning tug‘ilgan yilini 1360 -1366 yillar oralig‘i deb taxmin qilish mumkin. O‘g‘illar esa Jahongir, Umarshayx, Mironshoh va Shohruh Mirzolardir. To‘rtta o‘g‘ildan ikkitasi Temurning hayotligida qazo qilgan. Quyida Sohibqiron Amir Temurning o‘g‘illari bilan qisqacha tanishib chiqamiz.

Muhammad Jahongir Mirzo. Muhammad Jahongir Mirzo Amir Temurning katta o‘g‘li bo‘lib 1356 yil tug‘ilgan, uning onasi Turmish Og‘odir. 1373 yil yilda Jahongir Mirzo

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-SENTABR

ANDIJON, 2024

Xorazm shohi Husayn So'fining qizi Sevinch bekani o'z nikohiga oladi. 1374 yil Jahongir Mirzo Ilyos Yasuriyning qizi Baxt Mulk Og'oga uylanadi. Undan tug'ilgan o'g'ilga Pir Muhammad Mirzo deb ism qo'yishadi. Ammo u 1376 yil 20 yoshida kasal bo'lib o'ladi. Muhammad Sulton Mirzo Jahongir Mirzoning katta o'g'li. U 1376 yil Yusuf So'fining qizi Xonzodaga uylanadi. Amir Temur taxt vorisi deb bilgan uni. 1399 yil Temur jangga ketayotib Samarqand taxtini Muhammad Sulton Mirzo ishonib topshirib ketadi. Muhammad Sulton Mirzo bilan amakivachchasi Iskandar Mirzo bilan o'rtasida kelishmovchilik tufayli amakivachchasini qatl qildiradi. 1402 yilda Boyazid Yildirimga yurishda Temur farmoniga muvofiq ishtirok etadi va qishda qattiq kasal bo'lib o'ladi va uning jasadiga Oqsharga jo'natiladi. Pir Muhammad Mirzo Jahongir Mirzoning ikkinchi o'g'li bo'lib Baxt Mulk Og'oning o'g'lidir. 1392 yilda bobosi Temur G'azna, Qobul, Zobiliston, Qandaxar joylarini topshiradi. U Temurning Hindiston yurishida Qo'sh qanot bo'lgan. Bobosi vafotidan keyin Samarqand uchun voris edi, ammo Xalil Sulton taxtni egallab bo'lgan edi. U Shoxruh Mirzo bilan bitim tuzib Xalil Sultonga qarshi kurash uchun kelishishgan. 1406 yilda ikki o'rtada jang bo'ladi va Xalil Sulton g'olib bo'ladi. 1407 yilda Pir Muhammad Mirzoning vaziri amir Pir Ali Toz tomonidan bo'g'ib o'ldiriladi. Pir Muhammad Mirzodan 7 o'g'il qoladi. Qaydu Mirzo, Bo'zanjir Mirzo, Holid Mirzo, Sa'd Vaqqos Mirzo, Qaysar Mirzo, Jahongir Mirzo, Sanjar Mirzo.

Muhammad Jahongir Mirzo Sulton Mirzoning katta o'g'lidir. Muhammad Jahongir Mirzoning nabirasi va u 1396 yilda tug'ilgan. 1409 yil Xalil Sulton taxtdan tushurilgach taxt Ulug'bek Mirzoga beriladi va unga Hisor hokimligi beriladi. U umrining oxirigacha Hisorda hukmronlik qiladi va 1433 yil 38 yoshida vafot etadi. Uning Muhammad Sulton Mirzo va Xalil Sulton ismli o'g'illari qoladi. Muhammad Sulton Mirzo 1423 yil tug'ilgan. U otasidan qolgan Hisori Shodmonda hayot kechiradi va 1448 yil vafot etadi. Undan farzand bor yo'qligi noma'lum. Sa'd Vaqqos Mirzo Muhammad Sulton Mirzoning 2 o'g'li. Amir Temurning katta o'g'li Muhammad Jahongirning nabirasidir. U 1400 yilda tug'ilgan. U biron viloyatda hukmdor bo'lmagan. Yaxyo Mirzo Muhammad Sulton Mirzoning 3 o'g'li. U haqida aniq ma'lumotlar yo'q. U 1408 yilda 10 yoki 8 yoshida vafot etgan. Xalil Sulton Mirzo Muhammad Jahongir Mirzoning 2 o'g'lidir. Halil Sulton Mirzo ham akasi kabi Hisori Shodmonda hayot kechirib, 1459 yilda vafot etadi. Halil Sulton Mirzodan bir o'g'il bir qiz qoladi. Muhammad Umar Mirzo Xalil Sulton Mirzoning o'g'li bo'lib 1442 yilda tug'ilgan va Sulton Boyqaro huzurida mulozamatda bo'lgan. U bir necha bor Boyqaroga isyon ko'taradi va bunda Boyqaro isyonni bartaraf etadi. U 1471 yil Faroh, qo'rg'onini musodara qiladi va Muzaffar boshchiligida qo'shin jo'natadi va u ajal sharobini ichib vafot etadi. Qaydu Mirzo Pir Muhammad Mirzo Qobuliyning to'ng'ich o'g'li bo'lib, Temurning o'g'li Jahongir Mirzoning nabirasidir. U 1396 yilda tug'ilgan. Afg'oniston yerlarini suyilgor tarzida boshqardi hamda otasiga mulozim xizmat qilgan. Unga nisbatan bir necha amirlar isyon ko'taradi. Maqsad ukasi Sanjar Mirzoni ko'tarish edi. Shu asnoda u o'z yerlarini mustahkamlab oldi va u yerlariga mustaqil ravishda hukmronlik qilish orzusi tushdi. Elchilik mulozamatlarida Shoxruh Mirzo bilan gapi qochadi va Qaydu Mirzoni ushlab 1417 yilda Xirotda barcha gunohlaridan kechadi va qoldiradi. 1418 yil Qandaxorga qochadi. Shoxruh Mirzo o'g'li bilan sipohlarni jo'natadi va uni ushlab kelishadi. Shoxruh Mirzo uni Ixtiyoriddin qal'asida tashlaydi va shu yerda vafot etadi. Holid Mirzo Pir Muhammad Mirzo Qobuliyning 2 o'g'li bo'lib 1399 yil tug'ilgan. U ham Shoxruh Mirzo mulozimatida bo'lgan. U 1427 yilda kasal bo'lib o'lgan. Qaysar Mirzo Pir Muhammad Mirzo Qobuliyning 4 chi o'g'li bo'lgan. 1401 yilda tug'ilgan. U hech qayerda hukmronlik qilmagan. U ham Shoxruh Mirzo huzurida ishlagan. 1424 yilda vafot etgan. Bo'zanjir Mirzo Pir Muhammad Mirzo Qobuliyning 5-o'g'li bo'lib, 1402 yilda tug'ilgan. U hech qayerda hukmronlik qilmagan. U ham Shoxruh Mirzo huzurida ishlagan. 1422 yilda vafot etgan. Jahongir Mirzo Pir Muhammad Mirzo Qobuliyning 6-o'g'li bo'lib, 1402 yilda tug'ilgan. U ham hech qayerda hukmronlik qilmagan. U ham Shoxruh Mirzo huzurida

ishlagan. 1433 yilda vafot etgan. Sanjar Mirzo Pir Muhammad Mirzo Qobuliyning 7-o'g'li bo'lib, 1403 yilda tug'ilgan. U akasi Qaydu Mirzo saroyida mulozamatda bo'lgan. U isyoni kechirilib, Shoxruh Mirzo o'z huzurida olib qoladi. U umrining oxirigacha xoqon mulozamatida bo'lib, 1429-yilda Hirotda vafot etadi.

Umar Shayx Mirzo. Umar Shayx Mirzo Amir Temurning 2-o'g'li bo'lib 1356 yilda tug'ilgan. Umar Shayx Mirzoning onasi To'lin Og'odir. Umar Shayx Mirzo harbiy ishlarga iqtidori yuksak bo'lib, mohir chavandoz va tolmas jangchi bo'lgan. Shu bois bo'lsa kerak, uning jangovarlik faoliyati haqida ko'pgina naql va rivoyatlar yozib qoldirilgan. 1370 yilda sohibqiron Amir Temurning Husayn ibn Musallabga qarshi olib borgan jangida 15 yoshli Umar Shayx Mirzo alohida jangovarlik namunasini ko'rsatgan. Shuningdek, u Farg'onada mo'g'ullarga qarshi ko'pgina janglarda ishtirok etadi. U o'zining mardligi bilan sohibqiron qo'shinida ustuvor sarkarda bo'lgan. Umar Shayx Mirzo Sirjon qal'asini muhosara qilish ishini amir Idigu barlosga topshirib, o'zi Sherozga keladi. Sherozda ishonchli kishilardan amir Sanjaq huzuriga kelib, uni fors mamlakatlarini zabt qilish ishiga mutassadi qilib, so'ngra otasi sohibqironning huzuriga jo'naydi. Umar Shayx Mirzo Kurdistondan o'tib borayotganda, yo'l chekkasidagi Harmotu qal'asiga ko'zi tushadi. Qal'ani yaqinroqdan tomosha qilish niyatida bir tepalikka chiqib, qal'a tomon nazar tashlaydi. Shu payt qal'a ichidan otilgan nogahoniy o'q Mirzoning qulog'i tagidagi ko'k tomiriga kelib tegadi va Umar Shayx Mirzo shu zahoti jon beradi. Umar Shayx Mirzo jasadini avval Sherozga muvaqqad dafn qiladilar. Keyinchalik marhum Umar Shayx Mirzoning xotinlari Sevinch Qutlug' Og'o begim, Beka Mulk Og'o begim va Mulkat Og'o begimlar hamda hali voyaga yetmagan (sag'ir) o'g'li Iskandar Mirzolar jasadni Sherozdan Keshga (Shahrisabz) olib keladilar va temuriylar xonadoni uchun maxsus qurilgan daxmaga dafn qiladilar. Marhum Umar Shayx Mirzodan olti o'g'il qoladi. Ularning kattasi Pir Muhammad Mirzo 16 yoshda edi. Undan keyingilari Rustam Mirzo, Iskandar Mirzo, Ahmad Mirzo, Saidi Ahmad Mirzo va Boyqaro Mirzolar edi. Amir Temur Fors mamlakatining hukmdorligini 16 yoshli Pir Muhammad Mirzoga topshiradi.

Pir Muhamad Mirzo Umar Shayx Mirzoning katta o'g'li bo'lib, 1379 yilda tug'ilgan. Otasi vafotidan so'ng fors xukmronligi unga topshiriladi. Sherozga xukmronlik qila boshlaydi. 1400 yilda Amir Temur Pir Muhamad Mirzoni harbiy yurishlariga chaqiradi. Pir Muhamad Mirzo o'zini kasallika solib bormaganligi sababli uni hokimlik vazifasidan chetlashtiradi. Faqat 1403 yilda Pir Muhamad Mirzoga Sherozni qaytarib beradi. Ukasi Iskandar Mirzo bilan Umar Mirzo qarshi urush olib boradilar va sulh asosida qutulib qoladilar. Pir Muhamad Mirzo ukasi Iskandar Mirzoga Yazd viloyatini beradi. 1409 yilda Pir Muhamad Mirzo Xuziston mamlakatini zabt etadi. Pir Muhamad Mirzo Sheroziyini Xoja Husayn Sharbatdor ismli amiri bor edi. Ana shu ko'rnamak amir Xoja Xusayn bir necha yomon odamlar bilan til birlashtirib, qorong'u tunda odil podshohzodaning chodiriga kirib, uni qatl qildiradi. Pir Muhamad Mirzo 31 yoshida halok bo'ladi. Undan 2 o'g'il qoladi. Kattasi Umar Shayx Mirzo, kichigi Solih Mirzolaridir. Umar Shayx Mirzo 1398 yilda tug'ilgan edi.

1408 yilda Pir Muhamad Mirzo Isfaxon viloyatining hokimligini Umar Shayx Mirzoga in'om qiladi. Umar Shayx Mirzo 1429 yilda 31 yoshida Xurosonda vafot etgan. Solih Mirzo 1406 yilda tug'ilgan. U otasi o'limidan so'ng Shoxruh Mirzo saroyida xizmat qilgan. U Alouddavla Mirzo hamda Abdulatif Mirzo o'rtasida jangda Chechektudagi harbiy qo'shinga bosh edi. Abdulatif Chechekni mag'lubiyatga uchratgach u Xirotda qochadi va 1452 yilda 46 yoshida vafot etadi. Rustam Mirzo Umar Shayx Mirzoning 2 o'g'lidir. U 1381 yilda tug'ilgan. 1403 yilda Temur unga Isfaxon hukmronligini beradi. Abubakr Mirzoga qarshi kurashda qo'shinlari qattiq shikastlanadi. U o'zbeklaridan Sayd barlosni fitnasini payqagach uni ko'zini ko'r qilib qal'ada saqlar edi, ammo u uning bir ko'zi ko'rishi tufayli qochib Sheroz qal'asiga qochadi. Pir Muhammad uni o'z himoyasiga oladi. Bundan xafa bo'ladi va ukasi Iskandar bilan Pir Muhammadga qarshi qo'shin tortadi. 1410 yilda aka ukalar o'rtasida muzokara chiqib jangda mag'lub bo'ladi va Qaro Yusuf turkman xuzuriga panoz izlab ketadi. 1412 yilda

Rustam Mirzo Qaro Yusuf huzuridan qaytib Tabriz orqali Isfaxonga keladi. Uning amiri Xoja Ahmad kutib oladi. Rustam Mirzo Xoja Ahmadni o'ldirtiradi. Shu voqeadan so'ng isfaxonliklarning Rustam Mirzodan ihlosi qaytadi. Ayni vaqtda Iskandar Mirzo Isfaxonga qo'shin tortib kelayotgan edi va Rustam Mirzo yengilishni bilgach Xuroson tomonga ketadi. 1412 yil Shoxruh Mirzo yonida panoh topadi. Shu paytda Iskandar Mirzoni tutib Shohruh Mirzo huzuriga keltiradilar. Ukasiga tegishli yerlar Rustam Mirzoga o'tadi hamda ukasi unga topgshiriladi. Rustam Mirzo uni ko'ziga mil torttirib ko'r qiladi. 1415 yilda Boyqaro Mirzoning qo'shiniga bas kela olmasligini bilib ukasini qatl qildiradi. Boyqaro Mirzo qarshilik befoyda ekanligini bilib Shoxruh Mirzoga bosh egib keladi va uning yerlari Rustam Mirzoga o'tadi. 1424 yil vafot etadi. Undan 2 o'g'il qoladi Usmon Ali Mirzo, Sulton Ali Mirzo. Iskandar Mirzo Umar Shayx Mirzoning 3 o'g'lidir. U 1384 yilda tug'ilgan. Onasi Mulkat Og'o begim edi. 1403 yilda Amir Temur Iskandar Mirzoni Hamadon viloyatiga hokim qilib tayinlagan edi. 1407 yilda Pir Muhammad ukasini Iskandar Mirzoni qamoqqa oladi. Yazd viloyatidagi barcha xazinalarni Sherozga keltiradi. Iskandar Mirzoni qo'loyog'ini bog'lab, Hirot dorissaltanasiga yuboradi. Biroq, u yo'lda qochdi va Rustam Mirzo bilan birlashdi. 1409 yilda ularni ikkalasini ham Pir Muhammad mag'lubiyatga uchratadi. U Xuroson sari qochadi. Keyinchalik Andxo'y atrofiga keladi va u yerning hokimi Sayyid Ahmad uni Andxo'yda ekanligini Shoxruh Mirzoga maktub orqali bildiradi. 1410 yilda akasi Pir Muhammad yoniga qaytadi va akasi o'ldirilgandan keyin uning o'rniga taxtga o'tirdi. 1411 yilda u Kermon viloyatiga karab yo'l oldi va sulh tuzulib Sherozga qaytadi. 1412 yilda esa Iskandar Mirzo Qum vilotiga qarab yo'l oladi va shu asnoda mag'lubiyatga uchrab poytaxtni Isfanxonga ko'chiradi. Iskandar Mirzoning Pir Ali Mirzo degan o'g'li bo'lgan. U 1400 yilda tug'ilib, otasining vafotidan keyin 1415 yilda olamdan o'tadi. Ahmad Mirzo Umar Shayx Mirzoning 4 o'g'lidir. U 1388 yilda tug'ilgan. 1404 yilda Temurning Xitoyga yurishida o'ng qo'li bo'lgan. Temur vafotidan keyin u Shohruh Mirzo xizmatida bo'ldi. 1409-yilda Hisor viloyatini bo'ysuntirish uchun jo'natadi. Shu yildan e'tiboran Farg'ona hukmronligini oladi. Urushlardan so'ng u 1416 yil Hirotga qaytib keladi. Uni qamalda ushlaydilar. U Ka'batulla ziyoratiga yo'l oladi va qaytib kelmaydi, 1425 yilda o'sha yerda vafot etadi.

Xulosa. O'zligimizni anglash va milliy g'ururimizni tiklashga qaratilgan islohotlar jarayonida Amir Temurning o'lmas nomi, jahon taraqqiyotiga qo'shgan beqiyos hissasini o'rganish, boy ma'naviy merosidan yoshlarni vatanparvarlik, milliy istiqlol g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalashdagi ahamiyati nihoyatda kattadir. Amir Temurning tarixdagi o'rni nafaqat buyuk davlat asoschisi, buyuk tamaddun, uyg'onish davri yaratuvchisi sifatida ham ahamiyatlidir. Biz bugun vatanimizda uchinchi renessans davri poydevorini qo'yayotgan ekanmiz, Amir Temur yaratgan ikkinchi renessans davri biz uchun hamisha namuna bo'lib xizmat qilmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdusalom Umarov. Amir Temur solnomasi // Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy nashriyoti, Toshkent 2008. 16-17-bet.
2. Turg'un Fayziyev. Temuriylar shajarasi // Yozuvchi nashriyoti, Toshkent 1995. 63-bet.
3. Yevgeniy Berezikov. Buyuk Temur // Sharq, Toshkent 1996. 364-bet.
4. Xurshid Davron. Amir Temur o'g'lining o'limi haqida rivoyat // 1990.
5. Turg'un Fayziev. Temuriy malikalar // A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1994.